SVETI »MACGUFFIN« GRAAL

V filmu Terryja Gilliama **Fisher King** je nedvomno eden najlepših prizorov tisti, ko se yuppiejevski Jack Lucas, ki je zapadel v depresijo, ker se ga je (prav presenetljivo) polotil občutek krivde, da je s svojim ciničnim čvekanjem po radiu kreiral »angela pokončevalca«, ki je pobil nekaj yuppiejev v njihovem baru -, ko se torej ta Lucas ves potrt neke noči znajde ob reki ali, bolje, na dvojnem robu: na robu mesta, med smetmi, in na robu smrti. Tu ga z divjim »puristič nim« besom (nad »brezdomci in pedri«) napadeta mlada delikventa, tedaj pa se zgodi nekaj nenavadnega, na pol sanjskega: iz teme zakričijo in vzniknejo razcapani fantomi, ki Lucasu kot nekakšne viteške karikature priskočijo na pomoč.

Lucasa, to kreaturo modernih povzpetnikov, torej v trenutku narcistične krize in »slabe vesti« (oziroma ko se znajde v patološki razsežnosti) reši srednji vek, »večni« srednji vek, ki ga - kot pravi Umberto Eco (v *Travels in Hyperreality*) - »nenehno sanjamo«, sanjamo kot otroštvo ali »prvotno sceno« naše modernosti.

In tako oni prizor ob reki prejme mitično »poglobitev«, saj ustreza srednjeveški legendi, po kateri naj bi se pohabljeni Graalov vladar za razvedrilo ukvarjal z ribolovom - od tod njegov vzdevek Kralj Ribič (slovenski prevod naslova filma - »Kraljevi ribič« - je torej zgrešen) -, in prav ob vodi naj bi ga prvič srečal tudi vitez Perceval, ki išče Graal. (V Wagnerjevi operi *Parsifal* je kralj ribič Amfortas). V filmu Robin Williams kaže dovolj znamenj, da bi njegov lik zmešanega profesorja srednjeveške književnosti, Parry, utegnil biti »newyorški« Perceval, ki je odkril Graal v reviji za arhitekturo, na fotografiji, ki kaže miljarderja s srebrnim pokalom; pravzaprav nič nenavadnega, saj so Graal nazadnje videli leta 1921 med izkopaninami v Balbecku.

Graal je starofrancoska beseda, ki je nastala iz grškega izraza *krater* (tj. trebušast vrč za mešanje vina z vodo), morebiti prek latinskega *cratis*, »lesa«, zagotovo pa prek poznolatinskega *gradalis*, »skodelica«, »latvica«. Etimologija potemtakem dopušča, sklepa Claude Levi-Strauss v svoji študiji (prevedeni v knjigi *Oddaljeni pogled*, Studia humanitatis, Ljubljana, l985), da iz Graala naredimo predmet, ki je prišel z neba in ki so mu pripisovali mistične moči.

Razlage o krščanskem izvoru tega mita so resda prevladujoče, toda nekateri so se ozirali tudi v Egipt in antično Grčijo ter v legendah o Graalu našli odmev prastarih kultov, zvezanih s smrtjo in vstajenjem kakega boga. Neka eksegeza, navaja Levi-Strauss, se navdihuje pri iranskih izročilih in omenja pravljico, povezano z neko teorijo hermetičnih filozofov iz helenističnega Egipta, ki so jo na Zahod prinesli Arabci, pravi pa, da se je božja modrost spustila na zemljo v velikem kelihu in dovolj naj bi bilo, da se je kdo vanjo potopil, pa je dosegel najvišje spoznanje: pravi krst razuma.

Sodobnejše razlage v legendah o Graalu odkrivajo elemente iz keltske mitologije, katere odlomki so se ohranili v stari valižanski in irski literaturi. Tako naj bi bil Graal ena izmed tistih čudežnih posod (krožnikov, košar, skodel, pivskih rogov ali kotlov), ki oskrbujejo tistega, ki jih uporablja, z neusahljivo hrano, včasih pa mu dajo celo nesmrtnost. Vodna nagnjenja Kralja Ribiča povezujejo z nekim nadnaravnim bitjem, z blagoslovljenim Branom iz valižanskih mitov, ki se ujema z irskim bogom Nuadujem (čigar ime pomeni prav »ribič«, in oba imata čudežen meč in magičen kotel). Kraljeva pohaba (s sulico prebodena noga) naj bi bila prispodoba za njegovo spolno nemoč ali moralno nevrednost (v Gilliamovem filmu je »brezvestni« Jack Lucas zaznamovan prav s slednjo, čeprav se tudi ženske bolj ali manj otepa), oboje pa naj bi povzročilo propadanje kraljevstva, jalovost ljudi, živine in polj (film **Kralj Ribič** je gotovo mogoče gledati tudi kot variacijo na temo »*decline of american empire*«, toda variacijo, ki se prav prek mita o Graalu ogreva za regeneracijo). Najbolj znana različica zgodbe o Graalu pa je seveda tista, ki jo je v letih 1170-1180 spesnil Chretien de Troyes pod naslovom *Perceval ali povest o Graalu*. Toda ta Chretienova pesnitev je imela ravno dovolj »vrzeli«, da je lahko nastala cela serija »nadaljevanj« (npr. »Gavainovo nadaljevanje«, imenovano po vitezu protagonistu, ali Manessierovo in Montreuilevo nadaljevanje, imenovano po domnevnih avtorjih) in »remakeov«, kar je v enem stoletju dalo prav enormen Graalov ciklus. Robertu de Boronu pripisujejo *Knjigo o Graalu* (napisano v letih 1230-40), ki sta jo Gaston Paris in Jacob Ulrich predelala v prozo in leta 1886 izdala pod naslovom *Merlin ali knjiga o Graalu*.

ROBIN WILLIAMS IN JEFF BRIDGES V FILMU **KRALJ RIBIČ** (THE FISHER KING, TERRY GILLIAM, 1991).

V *Merlinu* (opiram se na izpopolnjeno verzijo tega dela, ki je leta 1980 izšla pri pariški založbi Stock) je Graal skleda, iz katere je Kristus jedel med poslednjo večerjo. Jožef iz Arimateje, vojak v službi Poncija Pilata, je to skledo našel in vanjo prestregel Odrešenikovo kri, ko ga je na križu prebodla Longinova sulica. Po Kristusovem vstajenju in pogovoru z Jožefom je bila ta skleda poistovetena z mašnim kelihom, s posodo, v kateri se obnavlja misterij utelešenja. Kristus pa je Jožefu iz Arimateje tudi naročil, naj poskrbi za varuhe svete posode: tako je Graal zaupan Bronu ali Hebronu, imenovanem Kralj Ribič, ki mora dragoceno relikvijo prenesti na Zahod, v Avalon (Anglijo), kjer je z njo povezan nastanek Arturjevega kraljevstva. Z Robertom de Boronom torej postane Graal otipljivi simbol milosti, ki jo je Bog naklonil Angliji (Levi-Strauss sicer meni, da je de Boron skušal Angliji pripisati enako častitljive krščanske starine, kakor so tiste, ki so se z njimi v Franciji med velikim obredjem kronanja ponašali kapetinški kralji).

Toda v Angliji, kjer so poganski Saksonci napadali kristjane, se mora prej roditi nekdo, ki bo vedel, kakšna milost je deželo doletela, ki bo prepoznal tistega, ki mora utemeljiti kraljevstvo, in tistega, ki mora najti relikvijo; nekdo, ki bo znal razbrati znamenja in jih obenem dovolj dvoumno pojasniti, da bi se božji nameni nemoteno izpolnili; torej nekdo, obdarjen s preroškim darom, ki so mu ga s poznavanjem preteklosti podarili demoni (le-ti so ga prek inkubov tudi zaplodili), in s poznavanjem prihodnosti sam bog. To je Merlin, hudičev sin, ki ga je bog rešil, in je kot tak emblematična krščanska figura človeštva, na vekomaj obsojenega na greh, toda z možnostjo odrešitve.

Merlin je obenem tisti, ki je *Auctor* ne le kot garant (kar pomeni *auctor* v latinščini) Arturjevega kraljevstva, marveč tudi kot avtor same legende o Graalu (pri Robertu de Boronu jo namreč medtem, ko jo uresničuje, narekuje svojemu »pisarju« Blaisu). In ta Merlinova »verzija« zgodbe o Graalu je neposredno povezana z ustanovitvijo Okrogle mize. Takole govori kralju Utarpendragonu: *»Jožef (iz Arimateje) se je z družino in velikim številom ljudi umaknil v puščavski predel. Tedaj pa je zavladala huda lakota. Ljudje so se pritoževali Jožefu in ga prosili, naj vpraša boga, zakaj morajo tako trpeti. Gospod je ukazal Jožefu, naj postavi mizo po vzoru na tisto s poslednje večerje in naj na sredo položi skledo, iz katere so Jezus in njegovi učenci jedli med poslednjo večerjo. Jožef je tako storil in eden izmed njegovih svakov, Bron, je ujel ribo, ki so jo položili poleg sklede. S pomočjo te sklede so bili ločeni dobri od slabih. Tistemu, ki je lahko zasedel mesto ob tej mizi, so bile izpolnjene vse želje. Eno mesto pa je vendarle ostalo prazno, v spomin na tisto, ki ga je zasedal Judež med poslednjo večerjo in ki ga je moral zapustiti, ko se je odpovedal Odrešenikovi družbi. Ti mizi sta torej v tesni zvezi, saj je Gospod ljudi ob tej drugi mizi napolnil s svojo milostjo. Zato to skledo njeni varuhi ime-nujejo 'graal', ker jim je dala takšno milost. In zato boš, Utarpendragon, če se hočeš ravnati po mojem nasvetu, ti postavil tretjo mizo...«*

Seveda ima tudi ta »tretja miza«, narejena kot posnetek posnetka, svoje prazno mesto, toda le-to zdaj pomeni, da krog izbranih - imenovana je namreč Okrogla - ni sklenjen: na neki točki je manjkav. To prazno mesto ne napotuje več na Judeževo, marveč prej na tisto, kar tej tretji mizi kot posnetku posnetka manjka: to je prav Graal (vsa zgodba o Graalu je kajpada zgodba o iskanju tega »MacGuffina«). In mar je Graal sploh kaj drugega kot ime za tisto, kar manjka? Ali kar v vsaki domnevni celoti naredi majhen »krater«, ki jo spodnaša, odpira drugam in ždi kot možnost predrugačenja.

ZDENKO VRDLOVEC